

Kritická reflexe rekonfigurace epistemického filtru jako předpoklad pro sociální práci **Critical Reflection on the Reconfiguration of an Epistemic Filter as a Prerequisite for Social Work**

Markéta Sedláková, David Košatka, Michal Černý

Mgr. et. Mgr. Markéta Sedláková, Ph.D.¹ je odbornou asistentkou na Katedře sociální pedagogiky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Oblastí jejího vědeckého zájmu jsou strukturální nerovnosti ve společnosti a ve vzdělávání. V rámci sociální práce se věnuje komunitním metodám a intervencí v oblasti vzdělávání žáků cizinců. Je členkou výzkumného týmu zaměřeného na možnosti umělé inteligence při nácviku sociálních dovedností u jedinců se specifickými vzdělávacími potřebami.

Mgr. David Košatka² je manažerem marketingu v Kariérním centru Masarykovy univerzity. Vystudoval na Katedře sociální pedagogiky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, kde se výzkumně zaměřoval na vznik nových forem sociálních nerovností ve společnosti, jakožto vedlejšího efektu globalizace a technologické akcelerace. Aktuálně se v rámci doktorského studia věnuje výzkumu v oblasti možností využití virtuální a rozšířené reality ve vzdělávání a tréninku učitelů.

RNDr. Michal Černý³ působí jako řešitel projektu Technologické agentury České republiky Éta zaměřujícího se na informační gramotnost středoškolských studentů, je členem výzkumného týmu věnujícího se učení ve virtuální realitě. Působí na Katedře informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě a na Katedře sociální pedagogiky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Vystudoval učitelství fyziky a informatiky pro střední školy a teologii. Výzkumně se profiluje v oblasti vztahu filozofie výchovy a filozofie informace, digitálních kompetencí a technologiích ve vzdělávání.

Abstrakt

CÍLE: Stať hledá odpověď na otázku: Jak vybraní experti konstruují diskurzivní arénu současného epistemického filtru s ohledem na technologickou a informační akceleraci sociálních interakcí? Identifikované elementy jsou reflektovány ve vztahu k sociálním fenoménům ve společnosti a možnostem sociální práce na ně reagovat. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Autoři diskutují rizika spojená s rozpadem epistemického filtru ve vztahu k poznání a vědění v sociální práci. **METODY:** Odpověď na výzkumnou otázku je výsledkem kvalitativní situační analýzy, která zahrnovala rozhovory s 13 experty zabývajícími se technologiemi a jejich sociálními důsledky v různých vědních disciplínách. Situační optika nám umožnila sledovat i významné neživé elementy či intervenující diskurzy, které současný informační a sociální prostor značně komplikují. **VÝSLEDKY:** Text přináší pohled na diskurzivní arénu epistemického filtru, jehož re-konceptualizace je nutným předpokladem pro harmonizaci soužití v globalizovaném a informačně roztržitém světě. Z výsledků kvalitativní výzkumné studie vyplynulo, že algoritmizace každodennosti proměňuje naše vědění, pojetí času, typizace sociální skutečnosti či zakoušení oprese. **IMPLIKACE PRO**

¹ Kontakt: Mgr. et. Mgr. Markéta Sedláková, Ph.D., Katedra sociální pedagogiky, Poříčí 538/31, 603 00 Brno; sedlakovamarketa@mail.muni.cz

² Kontakt: Mgr. David Košatka, Institut výzkumu školního vzdělávání, Poříčí 538/31, 603 00 Brno; kosatka@kariera.muni.cz

³ Kontakt: RNDr. Michal Černý, Katedra informačních studií a knihovnictví, Arne Nováka 1, 602 00 Brno; mcerny@phil.muni.cz

SOCIÁLNÍ PRÁCI: Sociální práce musí reflektovat nové fenomény, které vznikají jako často nezamýšlený důsledek technologického pokroku.

Klíčová slova

epistemický filtr, informační organismy, sociální média, sociální nerovnosti, algokracie

Abstract

OBJECTIVES: The article seeks to answer the question: How do selected experts construct the discursive arena of the current epistemic filter concerning the technological and information acceleration of social interactions? The identified elements are reflected with regard to social phenomena in society and the possibilities of social work to respond to them.

THEORETICAL BASE: The authors of the research discuss the risks associated with the epistemic filter fragment to cognition and knowledge construction in social work.

METHODS: The answer to the research question results from a qualitative situation analysis, which included interviews with 13 experts dealing with technologies and their social consequences in various scientific disciplines. Situational optics also allowed us to observe critical nonhuman elements or intervening discourses that greatly complicate the current information and social space. **OUTCOMES:** The text provides an insight into the discursive arena of the epistemic filter, the re-conceptualization of which is a necessary prerequisite for harmonizing coexistence in a globalized and informationally fragmented world. A qualitative research study showed that the algorithmization of everyday life transforms our knowledge, the concept of time, the typification of social reality or the experience of oppression.

SOCIAL WORK IMPLICATIONS: Social work must reflect new phenomena that arise as an often unintended consequence of technological progress.

Keywords

epistemic filter, information organisms, social media, social inequalities, algocracy

ÚVOD

Cílem stati je prozkoumat fenomény vznikající při rozpadu jednotného epistemického filtru s ohledem na sociální aspekty žití ve 21. století. Autoři textu vychází z předpokladu, že žijeme ve společnosti, která zakouší extrémní informační a technologickou akceleraci. Principy harmonického soužití v globalizovaném světě jsou odvozovány od národních zákonů, nadnárodních úmluv a morálních hodnot a principů. Výklad těchto normativních či etických pravidel se v komplexitě současnosti stává často subjektivizovanou záležitostí. Demokratická pluralita názorových konsensů a hodnotových orientací jednotlivců či společenství je denně ovládána a organizována praktikami sociálních médií, personalizovaných algoritmů a mechanismy informačních organismů⁴.

Více či méně skrytý fenomén informační manipulace, který značně ovlivňuje pojetí spravedlnosti, morálky a etiky, je pod diktátem technologického pokroku vnímán jako všudypřítomný fakt. Za těchto okolností je nesnadné dosáhnout společenské shody na demokratických principech fungování lidského společenství. Není snadné systematicky

⁴ Spolu s Floridim (2014) chápeme všechny informační organismy (inforgy) jako entity, které mají schopnost zpracovávat informace a vzájemně informačně interagovat. Do skupiny inforgů tak musíme vedle člověka zařadit i další biotické a technické systémy.

bojovat s útlakem, strukturálními nerovnostmi či hierarchickou mocí. Principy, hodnoty a možnosti intervence sociální práce jsou narušeny, protože není reálné dosáhnout elementární epistemické shody. Sociální práce se ve svých různých podobách soustředí na velmi komplexní vztahy mezi prostředím a lidmi, kteří jej obývají. Proměna informačního prostoru a rozpad epistemického filtru otrásá humanistickými a demokratickými hodnotami a idejemi, ze kterých sociální práce vzešla a na kterých stojí.

Dochází k rozpadu základních rysů etických, morálních, náboženských, filozofických či demokratických přesvědčení ve společnosti. Poznávání totiž není nikdy záležitostí jedince, jako izolovaného prvku, ale je společně sdíleným konstruktem ovlivněným zakoušenými informačními interakcemi.

Tato skutečnost může vést k fenoménu popisovanému autory Veenker a Paans (2016), totiž k paternalistickému mocensky orientovanému diskurzu v oblasti pomáhajících profesí, kdy profesionál přenáší své epistemické předpoklady na často nezúčastněného klienta. Druhou možností je rozpad pevné struktury společnosti a tendence informačně chudých přesouvat se do svých „malých světů“ (Haider, Bawden, 2007) v nichž je komunikace a intervence bez paternalistických přístupů mimořádně složitá.

V předkládané stati si klademe za cíl sledovat implikace transformace epistemického filtru a chování nelidských elementů (informačních organismů) v sociálním prostoru a detekovat tak možná další etická dilemata. Vycházíme přitom z principů kritické sociální práce (srov. Janebová, 2014). Sociální fenomény spojené s informační a technologickou akcelerací ukazují možná nebezpečí pro sociální práci a potažmo pro celou společnost. Kritickou reflexí chceme poukázat na jejich přítomnost a navrhnout alternativní možnosti re-konceptualizace epistemického filtru. Zároveň chceme naznačit i možnosti využití technologií pro optimalizaci sociálních problémů a potenciální sociální změnu. Přítomnost technologií v sociálním prostoru má ambivalentní povahu, kterou zde budeme ilustrovat a analyzovat.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Rozpad epistemického filtru

Epistemický filtr je v klasické teorii poznání spojován se strukturalistickými či konstruktivistickými směry, které v opozici k realistickým pozicím zdůrazňují, že proces poznávání není nikdy objektivní a úplný, ale vždy má subjektivní nebo ekologickou povahu (Benson, 2019; Lasonen-Aarnio, 2019). Tato úvaha, že nepoznáváme celou skutečnost, ale pouze její „filtrovanou“ část je pro tradiční realisty obtížně přijatelná, zatímco pro konstruktivisty představuje základní modus poznávání. Jak ale ukazuje Floridi (2019) – sám realista – ani pro realistické pozice není udržitelné poznávání bez reflexe určitých subjektivně a sociálně konstruovaných pravidel a propozic, podobně hovoří i Lakoff (2006). V naší studii tedy epistemický filtr nebudeme chápat jako něco deformujícího realitu, ale jako hodnotově neutrální fakticitu poznávání, jako budování struktury chápání světa.

V kontextu sociální práce představuje epistemický filtr esenci pro vyhodnocování sociálních fenoménů, možné intervence či identifikace cílových (sociálně potřebných) skupin. Jedná se o prisma nazírání na sociální změnu. Epistemický filtr je v relaci s konfigurací etického kodexu, který je klíčový pro uplatňování principů sociální práce. Sociální pracovník ve své profesi každodenně jedná na základě sdílených etických základů, které kriticky přehodnocuje (Reamer, 2013), přičemž stejná situace může být vyhodnocena dvěma pracovníky různě (Banks, 2006). Identifikace toho, kdo je potřebný a jak mu lze pomoci je tedy silně zakořeněná v epistemickém filtru. Ten vede k etickému jednání (Lasonen-Aarnio, 2019; Jacobs, 2020), je vlastním zdůvodněním celé praxe sociální práce. Prozkoumání podoby nynějšího epistemického filtru je jedinou možností, jak adekvátně reflektovat a strukturovat sociálně intervenční programy.

Problém techniky, jak píše Floridi (2014:15) je v první řadě epistemický, sekundárně pak etický. Epistemický proto, že dat je příliš mnoho a zdá se, že jediné, co může pomoci v jejich zvládnutí je opět technika sama. Mozorov (2014) v tomto kontextu hovoří o technologickém solucionismu, tedy představě, že technologie vyřeší většinu našich problémů, včetně těch, kterými se může potenciálně zabývat oblast sociální práce. Etickým problémem je pak z toho důvodu, že není jasné, jak s velkým množstvím nesmírně rozmanitých dat vůbec pracovat. Naše prostředí se zaplavilo dez/informacemi, což historicky prožíváme jako epistemickou novost. Jako první generace stojíme před nutností nově promyslet možnosti a meze zakoušení a poznávání. Staré epistemické přístupy světa před-datového, lze jen obtížně využít (Floridi, 2019). Jsou neadekvátní situaci, ve které se nacházíme. Pokud uvážíme alespoň částečnou platnost Moorova zákona (Theis, Wong, 2017) počítajícího s přibližně exponenciálním růstem dat, lze říci, že technologie či technická revoluce mají za následek zásadní změny společenské, ekonomické i sociální.

V tomto kontextu musíme transformovat základní sociální kategorie – jejich obsahem totiž nejsou jen jednotliví lidé tvořící různé skupiny s partikulárními zájmy, ale i informační organismy neboli inforgové (Floridi, 2014:94–95). Inforgové, jako prvek sociálních interakcí, přinášejí jednak zásadně odlišné strategie vyhodnocování informací, zásadní proměnu v rychlosti zpracování nebo ve schopnosti data sdílet. Představují prvek sociální struktury, který není rozložen rovnoměrně, je schopen řadu společenských procesů a pohybů amplifikovat, akcelarovat anebo naopak upozadovat a umlčovat.

Změna komunikačních, informačních i mocenských struktur je pro současný svět zcela zásadní. Možnosti jejich poznávání se zdají být klíčové. Pro získání vlivu či moci není nutné disponovat názorovou jednotností velké skupiny lidí, ale stačí jen vhodně využívat polarizace a štěpení společnosti, se kterou sociální média aktivně pracují. Změněný diskurz moci není možné snadno konkretizovat do jediného epicentra moci či připisat konkrétnímu lidskému aktérovi.

Změny ve společenských strukturách, tak jak je popisuje Wark (2015), kdy se zásadním způsobem proměnil třídní systém, umožnily vznik nové vládnoucí a ovládané třídy. Autorka hovoří o tzv. vektoralistické třídě, která se jako další vrstva nabaluje na třídy již původní. Kapitál a pozice této vrstvy ve třídním systému závisí na přístupu a usměrňování informací a dat. Tato distribuce dat poté ovlivňuje zbytek třídního systému. Digitální gramotnost a informační prostor umožnily vytvářet kapitál bez nutnosti cokoli vlastnit, pouze dohledem, usměrňováním a distribucí datových toků. Nová sociální hierarchizace vytváří příležitosti, ale také novodobé formy útlaku, které jsou předmětem praxe sociální práce. Zuboff (2019) hovoří o tzv. kapitalismu dohledu, jakožto formě systémů, kdy jsou sbírána osobní data uživatelů (digitální identity) za účelem analýzy, vytvoření cíleného obsahu a behaviorální predikce, tedy dostatku datového materiálu k upravování reality skrze informační prostor. Nový ekonomický řád takového systému je založen na propastných nerovnostech v přístupu k vědění a pouze umocňuje informační chudobu části společnosti.

Rozpad jednotného epistemického filtru je způsoben existencí mnoha realit, které denně prostupujeme. Již nelze říci, že bychom žili čistě v digitálním, nebo čistě ve fyzickém světě, popřípadě online či offline. Naše bytí ve světě má aspekt jisté onlife existence, která oba světy, dříve chápané jako oddělené, integruje do jediného kontinua (Floridi, 2015:7). Proces poznávání je vázán na onlife prostředí – v něm není možné nikdy poznávat celek, ale naše poznání má vždy bytostně parciální charakter. Tato parciálnost není vázána jen na ekonomický statut, geografické zázemí poznávajícího či vzdělanostní úroveň, ale i na personalizované informace, které jsou nám pomocí algoritmů předkládány (Hjørland, Albrechtse, 1995; Huvila, 2009). Dochází tak k tvorbě fenoménů, které jsou v literatuře nejčastěji označovány jako tzv. „filtrační bubliny“ (Bozdag, van den Hoven, 2015), případně jako „efekt komory ozvěn“ (Dubois, Blank, 2018; Cinelli et al., 2021). V takto

strukturovaném světě poznáváme dominantně to, co odpovídá našim názorům a postojům, každou novou snahou o porozumění světu jsme jen dalšími a dalšími informacemi utvrzování v tom, že naše chápání světa je správné, zatímco velká většina ostatních uživatelů se mylí. Tato názorová polarizace je podložena emocemi a potřebou identifikace a vymezení se vůči druhým. Na tomto místě symbolického boje, kde se názorově setkávají skupiny, každá se svým vlastním epistemickým filtrem, jsou častokrát základní hodnoty, jako je solidarita, rovnost či důstojnost, upozaděny.

Technologický narativ současnosti

Cílem technologií je integrovat se natolik do naší každodennosti, abychom zapomněli, že je používáme. Posun techniky je v posledních dvaceti letech značný, již ji nelze považovat za příruční jsoucnou (Heidegger, 2018), které má charakter určitého instrumentu, jenž člověk volně využívá, ale stává se aktivním aktérem činností (Bridle, 2018). Prvkem, který se učí z dostupných dat a formuluje svá vlastní rozhodnutí při řešení problémů, často zcela oddělených od postupů, které by volil člověk (Egri-Nagy, Törmänen, 2020). Technologie a digitalizace umožnily budování si vlastního digitálního obrazu, prostřednictvím vytváření různých profilů a interakcí na sociálních sítích (Kardiasmenos, 2018). Digitální identita na jednu stranu nabízí možnosti, které překračují bariéry našeho fyzického já, na druhou stranu je tato identita v digitálním prostoru obtížněji verifikovatelná (např. existence účtů na sociálních sítích). Digitální prostor obnáší nové a často obtížně dohlédnutelné konsekvence pro jeho uživatele. Ve chvíli, kdy o sobě nahrajeme informaci do takového prostoru, ztrácíme kontrolu nad tím, jak se tato informace šíří a duplikuje. Informace se stává viditelnější, permanentnější a je amplifikována skrze síť uživatelů, které jsme součástí.

Enriquez (2020) používá metaforu digitálního tetování. Digitální tetování jsou vytvářena každý den, kdykoliv skrze technologická zařízení sdílíme fotografie, videa či virtuálně komunikujeme. Tyto digitální kopie sociálních aktérů se stávají majetkem nadnárodních velmocí. Co více, digitální identity v kyberprostoru mohou ožít i bez našeho dalšího přičinění.

Věříme, že v rámci digitální gramotnosti, ke které se v textu ještě vrátíme, bude zapotřebí rozvíjet zodpovědný přístup ke kultivování autentických informací a potírání nenávistných narativů, často mířených vůči minoritám či sociálně exkludovaným. Digitální informační prostor se pro lidské interakce stává naprosto zásadním a stále více se propojuje s prostorem fyzickým (Atif, Chou, 2018).

Pokud sociální práce nedokáže své intervenční instrumenty transformovat do onlife prostředí, rychle ztratí svůj smysl a možnost skutečné pomoci. Informační společnost skrze svoji technizaci mění sociální a ekonomické procesy.

Představa, že sociální práce míří jen do offline světa, s přesvědčením, že je skutečnější, je ale zásadním omylem – povede k novému, ještě hlubšímu a trvalejšímu vyloučení těch, kteří nebudou schopni v onlife světě existovat. Lze hovořit o informačním bohatství, které umožňuje na jedné straně participaci ve společnosti a na společenských procesech, na straně druhé rozšiřuje epistemické možnosti a vytváří zcela nový druh sociální nerovnosti (Oyediran-Tidings et al., 2019).

Rozpad epistemického filtru, který by byl snadno a trvale dostupný všem členům společnosti, nebo jeho rozhodující části, tak jak jsme ho mohli vnímat od řecké πόλις (polis) až po fenomén industriálních měst, má za následek novou formu chudoby a sociálního vyloučení (Norris, 2001). Informačně chudí (Chatman, 1996), kteří nejsou schopni vyhodnotit pro ně výhodným způsobem informace, které se k nim dostávají a adekvátně je zpracovávat (Haider, Bawden, 2007). Je třeba hledat způsoby, jak s touto informační chudobou bojovat, neboť se může projevat jak v ekonomické, tak také sociální či zdravotní dimenzi (Perryman, 2016; Camiling, 2019). Za základní nástroj odstranění informační chudoby je běžně považována

informační gramotnost (Ahmad et al., 2020; Fraillon et al., 2020), jejíž rozvoj je možné chápat jako novou strukturální formu intervence v oblasti sociální práce. Jak uvádí Dervin (1994), klíčový problém spočívá v tom, že většina informačně chudých o své chudobě neví, jen zakouší její negativní efekty.

Algoritmizace každodennosti a virtuální realita

Algoritmizaci každodennosti odkazujeme na další z oblastí změn a výzev technologického světa s fragmentovaným epistemickým filtrem (Bilic, 2016). Informatizace společnosti zcela zneplatnila myšlenku Marxe, že čas pracujících je možné směňovat za peníze. Současná situace je mnohem komplexnější, jedinci, kteří ovládají techniku, jsou schopni nejen dělat mnohem složitější úlohy, ale zároveň jsou schopni extrémně rychle plnit i méně náročné činnosti. Zásadní disproporce v efektivitě práce bude růst a s ní i sociální napětí a nespravedlnosti. Je třeba začít aktivně hledat způsoby, jak umožnit co nejširším skupinám obyvatel zpřístupnit alespoň základní schopnosti algoritmizace různých procesů.

Téma informační gramotnosti se objevuje již v polovině 70. let, ale v posledních deseti letech získává stále více sociálně pedagogický rozměr. Pokud sledujeme výzkumy na toto téma, lze konstatovat, že je to právě míra informační gramotnosti, která určuje možnost jedince autenticky se sebeaktualizovat (Nishikawa, Izuta, 2019; Oyediran-Tidings et al., 2019). Především v oblastech či komunitách s velkým důrazem na autoritu a tradici představuje schopnost vyhledávat, hodnotit a využívat informace jednu z klíčových aktivit, které formují osobnost (Danaher, Nyholm, 2019).

Další rozměr informační gramotnosti souvisí s možností participace na demokratické společnosti (Jarvis, 2007; Jarvis, 2009). Pokud člověk nedisponuje informační gramotností, lze o jeho možnosti participace na demokratickém rozhodování hovořit jen obtížně. Jednak proto, že má významně ztížený přístup podílet se na veřejném životě, a dále má limitované schopnosti odlišovat mezi informacemi a dezinformacemi. Ocitá se tedy v centru zájmů nepřetržitých dezinformačních kampaní.

METODOLOGIE

Prezentovaný výzkum přináší kvalitativní výzkumné šetření zaměřené na sociální aspekty technologické doby, která je charakteristická rozpadem epistemického/informačního prostoru. Tento rozpad způsobuje nové výzvy pro institucionalizované formy intervence v rámci sociálních věd, ale i v oblasti celo-společenského pro-sociálního diskurzu. Abychom lépe identifikovali implikace, které rozpad epistemického filtru přináší do oblasti sociální práce a příbuzných sociálně vědních disciplín (např. sociální pedagogika, což je z části i pozice autorů článku), zvolili jsme detailní mapování diskurzivní arény současného epistemického filtru.

Data byla sbírána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů v rozmezí let 2020–2021. Pro účel získávání dat byly aplikovány prvky delfské techniky, které nám umožnily vytvořit mezinárodní skupinu komunikačních partnerů (Crawford, Wright, 2016). Vytvořená expertní síť splňovala následující kritéria:

- experti mají pravidelnou odbornou veřejnou činnost (akademici, novináři, sociální pracovníci);
- expertní oblast jejich zájmu reflektuje sociální vědy a technologie;
- pohybují se v informačním prostoru;
- vybraná skupina je diverzní: národnostně, genderově, profesně.

Cíleně jsme vytvořili heterogenní skupinu expertů, která byla složena z informantů z České republiky i ze zahraničí, kteří jsou představeni v Tabulce 1, uvedené níže. Uskutečnili jsme 13 rozhovorů, v průměrné délce 72 minut. Celkově jsme pořídili přes 930 minut záznamu, který byl následně doslovně přepsán včetně hovorových výrazů. U rozhovorů vedených v anglickém jazyce prezentujeme překlad v českém jazyce. Data byla kódována v odděleném procesu tří výzkumníků, autorů textu.

Hlavní výzkumná otázka této studie zní: *Jak vybraní experti konstruují diskurzivní arénu současného epistemického filtru s ohledem na technologickou a informační akceleraci sociálních interakcí?* Jinými slovy přinášíme odpověď na otázku, jaké jsou implikace technologického pokroku v sociálních oblastech každodennosti.

Otázky v rámci polostrukturovaného rozhovoru byly směřovány do oblasti sociálních fenoménů technologické doby; konstrukcí informačního prostoru; charakteru sociálních inovací a výhledů do budoucnosti.

Pro účely analýzy dat byl použit vybraný nástroj Situační Analýzy (SA) – Mapa sociálních světů a diskurzivní arény (Clarke, 2005). SA je teoreticko-metodologickým přístupem, který pomáhá sociálně orientovaným výzkumníkům zkoumat fenomén ve své celistvosti, s ohledem na zkoumanou situační epistemologii. SA představuje relativně novou výzkumnou metodu, která doplňuje (a v mnohém i překračuje) možnosti zakotvené teorie (Strauss, Corbin, 1999), která několik desetiletí pařila k dominantě užívaným kvalitativním analýzám v sociálně vědním výzkumu.

Metodologický posun SA od zakotvené teorie je patrný v odklonu od striktní pozitivistické rigidity. Hlavní roli hraje důraz na reflexivitu výzkumného procesu a přizvání vlivu kultury, jazyka a konstrukcí na sociální identity (srov. Kalenda, 2016). V neposlední řadě SA zapojuje do výzkumného záběru analýzu diskurzů a materiálních elementů přítomných ve zkoumané situaci. Vliv sociálního konstruktivismu, především v pojetí Charmaz (2000), je v situační analýze značný. Tato perspektiva nám umožňuje zohlednit komplexitu současného informačně-technologického epistemického prostoru, který je charakteristický svojí heterogenitou, mnohoznačností a nepřehledností.

Zaměřením na živé i neživé aktéry nám SA dovoluje zkoumat vliv technologické akcelerace informací na každodenní sociální interakce a jejich sociální aktéry.

Diskurzivní aréna (vybraný kartografický nástroj SA) popisuje identifikované sociální světy, což jsou sociální instituce přítomné ve zkoumané situaci. Dále popisuje úroveň diskurzů, které ovlivňují sociální aktéry přítomné v aréně. V neposlední řadě se zaměřujeme na klíčové elementy, které poukazují na nutnost proměny takového prostoru směrem k zachování společenského řádu a humanitních hodnot ve společnosti. Diskurzivní aréna bude nejprve popsána tak, abychom mohli posléze identifikovat nutné oblasti změny vedoucí k harmonizaci sociálního a informačního prostoru a tím k znovu nastavení epistemického filtru, jehož fungování je esencí (nejen) pro sociální práci.

Tabulka 1: Respondenti realizovaného výzkumu

Označení	Oblast expertízy	Místo výkonu profese	Jazyk, ve kterém byl rozhovor veden
R1	Komunitní práce a vzdělávání	Velká Británie	Angličtina
R2	Využití technologií ve vzdělávání	Spojené státy	Angličtina
R3	Sociální práce	Rakousko	Angličtina
R4	Filozofie vzdělávání a	Česko	Čeština

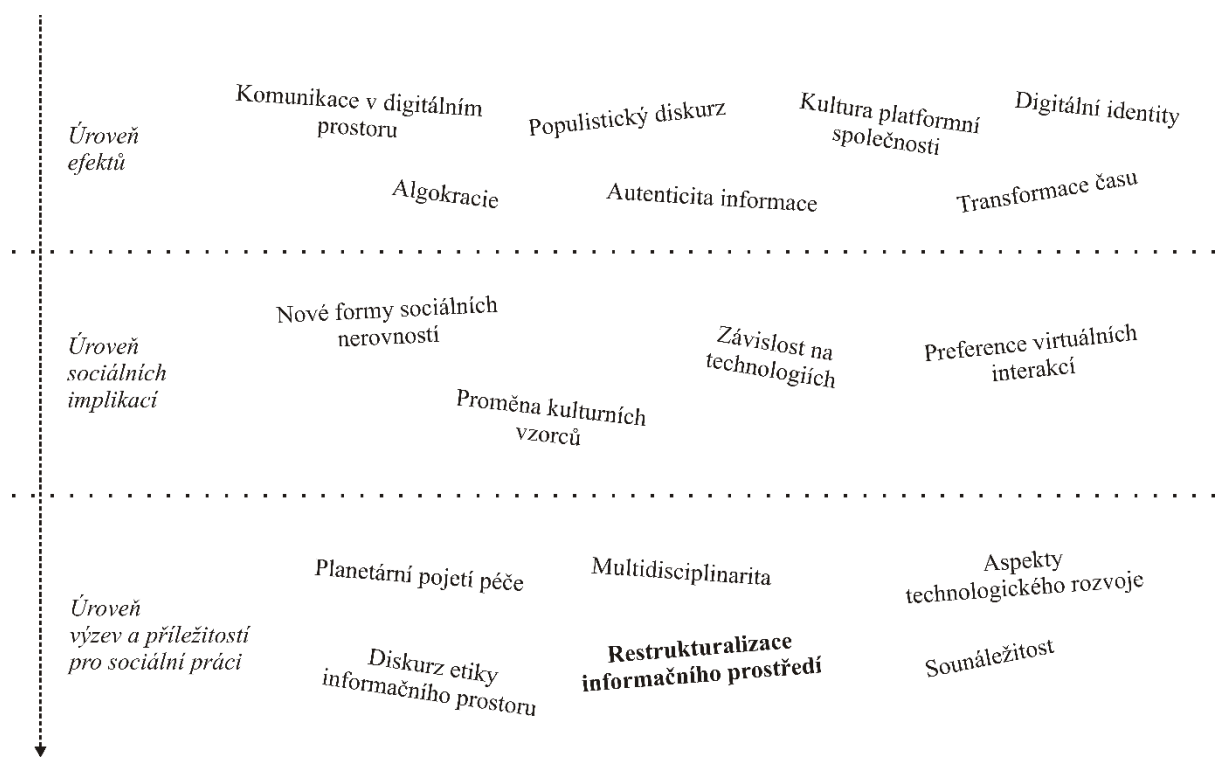
	informace		
R5	Psychologie Technologické kompetence ve vzdělávání	Česko	Čeština
R6	Umělá inteligence Filozofie nových médií	Česko	Čeština
R7	Vizuální kultura a historie	Česko	Čeština
R8	Formativní hodnocení Responzivní vzdělávání	Česko	Čeština
R9	Politická komunikace	Česko	Čeština
R10	Vzdělávací politika	Česko	Čeština
R11	Algoritmy sociálních sítí	Česko	Čeština
R12	Sociální pedagog	Česko	Čeština
R13	Neziskový sektor a digitální kompetence	Kanada	Angličtina

VÝSLEDKY

Na tomto místě budeme diskutovat identifikované elementy a diskurzy, které mají dopad na sociální aspekty ve společnosti a oblast působení sociální práce. Popsáním struktur, které konstituují diskurzivní arénu, můžeme nahlédnout na mechanismy, jejich fungování i možnosti změny architektury informačního ekosystému. Ten má výrazný podíl na reprodukci postojů, citlivosti k sociálnímu útlaku či axiologické zakotvenosti společnosti.

Analýza dat za pomoci triangulace výzkumníků přinesla 2 identifikované diskurzy a 15 elementů (v následujícím textu označeny tučně). Ty jsme rozřadili do tří vzájemně provázaných úrovní. V první úrovni jsou zachyceny elementy, které podpořily rozpad jednotného epistemického filtru ve společnosti. V textu je popisujeme jako efekty. Následující úroveň reprezentuje sociální implikace těchto efektů ve společnosti. Na tuto vrstvu navazují výzvy a příležitosti pro sociální práci. Hlavním identifikovaným elementem se stala nutnost restrukturalizace informačního prostoru. Následující interpretace popisuje jednotlivé elementy identifikované v diskurzivní aréně rozpadu epistemického filtru vzhledem k jejich mechanismům a implikacím pro sociální a sociální práci (viz obrázek 1).

Obrázek 1: Diskurzivní aréna epistemického filtru

Diskurzivní aréna zahrnující současný epistemický filtr byla experty vnímána jako velmi komplexní a zároveň atomizovaný prostor. Shoda panovala ohledně důležité role informací, které mají hlavní vliv na sociální aktéry a jejich každodennost. Naši komunikační partneři popisovali proměnu informačního prostoru, který je sycen populistickým diskurzem. Ten omezuje komunikaci na polarizovanou a simplifikovanou úroveň vedoucí ke kulturním/symbolickým válkám, dezinformačním kampaním a k neschopnosti rozeznávat pravdivost předkládaných informací. V takovém prostoru informace neslouží k autentickému vyjádření, ztrácí svoji informační povahu a stávají se nástrojem moci. Dochází k prolínání existencí více (platformních) komunikačních světů a identit, které v nich a spolu s nimi interagují.

Úroveň efektů

Sociální prostor, který obýváme je utvářen interakcemi a komunikačními strategiemi. Ty jsou organizovány prostřednictvím sdílené představy obecně platných hodnot, demokratických principů a uznaných forem vědění. Vlivem technologické expanze a dalších efektů (viz dále) dochází k rozpadu tohoto sdíleného interpretačního rámce. Nezamýšleným efektem této proměny se interakce navázané na epistemický filtr fragmentovaly do izolovaných částic, které svoji novou a nejistou pozici musí neustále obhajovat. V souvislosti s proměnou diskurzivních strategií je kladen větší tlak na sociální pracovníky, kteří mohou nabízet alternativní inkluzivní narativy a kultivovat sociální prostor. S ohledem na výpovědi expertů, lze říct, že pro-sociální diskurz, který sociální práce svým působením sdílí, bude pro společenskou soudržnost ještě důležitější.

„... Co vlastně zůstalo z našich epistemicko-axiologických struktur? ...“ (R4)

Proměna informačního prostoru ovlivňuje i komunikaci mezilidskou. Jinými slovy se vlivem rozpadu epistemického filtru nejedná pouze o změnu na úrovni informačního prostoru, ale recipročně můžeme vidět proměnu i v naší každodennosti. Rizikem **komunikace v digitálním prostoru** je ztráta vlastní autenticity, sociálního rozměru i mezilidského respektu. Tento aspekt je umocňován působením algoritmů, které mohou zasahovat do našeho jednání. Experti upozorňovali na přenesení diskurzivních strategií, které jsou typické pro online anonymizované prostředí do běžné komunikace.

„... Ten veřejný prostor se v podstatě smršknul na soubor memů. My už nejsme schopní normálně verbálně a racionálně komunikovat. My pořád mluvíme o narativech a o vyjádřeních, ale to jsou příliš složité konstrukty. Ty už v tom současném prostoru těch sociálních sítí nemají vůbec šanci...“ (R9)

Sociální sítě daly vzniknout iluzi, že existuje informační prostor, který je dostupný (téměř) všem, a tedy každý má právo se v rámci tohoto prostoru demokraticky vyjádřit. Existence sociálních sítí tak paradoxně vytváří nové formy sdíleného vědění, které přispívají k fragmentaci jednotného rámce poznání. Jak však vyplývá z výzkumu, to, jakým způsobem se informační prostor proměnil, zapříčinilo, že informace jsou různě amplifikovány, umlčovány či duplikovány, s ohledem na jejich potenciál zhodnocení. **Autenticita informace**, která je svázána se zdánlivě existujícím uživatelem, je zcela pokřivena a stala se nástrojem manipulace (např. falešné účty šířící hoaxy). Takový způsob komunikace je obzvláště zraňující pro marginalizované skupiny a aktéry na okraji sociální exkluze.

„...Jakýkoliv narativ, jakkoliv toxický vy můžete dostat do mainstreamu a donutit lidi, aby si ho mysleli, aby ho sdíleli a aby ho přijali jenom tím, že ho zmnožíte, protože prostě my jsme na to zařízený, že co je dominantní, to je pravda. Že když si něco myslí většina, tak to asi bude pravda...“ (R9)

Tato „pravda“ se tak stává statistickým výsledkem kombinatoriky různých informačních klastrů, složených z uživatelů, informačních organismů a algoritmů. Potenciální změnu informačního prostoru, tak experti vidí v důsledném dodržování etických zásad, které mohou rozbít algoritmy pokrývající informační prostor. Otázkou zůstává, kdo může etické principy do informačního prostoru znovu inkorporovat v případě, že jsou informace ovládnuty soukromými nadnárodními subjekty. **Kultura platformní společnosti**, kdy všechny online informační interakce, jejich analýzu, ale i dostupnost ovlivňuje několik málo společností, je zcela mimo naši historickou a generační zkušenost. Princip geopolitických (státních) rozhraní je nahrazen nadnárodními platformními společnostmi, které mají vlastní principy, zákonitosti, způsoby komunikace i kulturní vzorce.

„...Tyhle platformy mají mnohem vyšší moc, než mají národní státy, tím, že drží naše data, naše psychologická data, naše konzumentská data, naše zdravotní data... Čili oni nám v podstatě začínají vytvářet substituci správy státu nebo správy veřejného prostoru. Privatizují čím dál tím větší část neprivatizovatelného“ (R9)

Komunikační partneři hovoří o 21. století jako o éře algoritmů. Algoritmy jsou utvářené vzorci našeho chování. Vzorce dokážou rozeznat, co se nám líbí, čeho se bojíme, které zdroje používáme a jaký je náš názor na různou problematiku. Důležitá životní rozhodnutí již nezávisí nutně na lidských aktérech, ale jsou daleko častěji přebírána modely, které konstruují náš obraz o světě a do jisté míry i budoucí rozhodnutí. Díky těmto modelům je možné cílit na naše potřeby personalizovaným marketingem, ale i ovládat informace, které jsou nám předkládány. Pomocí algoritmizovaného vědění můžeme zůstat uvězněni v názorově homogenní skupině (tzv. sociálních bublinách), protože k nám nejsou připuštěny odlišné narativy. Algoritmy vychází z lidských hodnotových systémů ale i sdílených stereotypů, což s sebou nutně přináší i nejrůznější prekoncepty a zkreslení. Ačkoliv je s internetovými vyhledávací (např. Google) často skloňovaná tzv. vyhledávací neutralita, lze o ní uvažovat pouze částečně.

„...Ty algoritmy se učí, co máme rádi. Ve výsledku toho pak o nás vědí více, než toho my víme sami o sobě...“ (R1)

Tradiční struktura elit, jako aktérů držících moc, se transformovala do podstatně méně entitní a více kontinuální struktury. Rozhodující vliv již nemá jedna konkrétní entita či zpravodajská instituce, ale diskurz moci se přesouvá na platformy a struktury, nad nimiž dříve uplatňované regulace mají jen velice omezené možnosti. Proměna mocenských struktur a s tím související hierarchizace pozic (např. zastoupení ve veřejném prostoru) může být pro sociální práci důležitou perspektivou k odhalování a redefinování strukturálních nerovností.

„...Ta naše společnost využila tuhle mediální revoluci k tomu, aby vytvořila tuhle polo-totalitu nebo úplnou totalitu, která jde přes sběr dat po tu systematickou manipulaci...“ (R6)

Informační prostor, který byl před příchodem sociálních sítí vázán na hodnoty, tradici a sociální kontrakt společnosti, se proměnil. Tato proměna informačního prostoru paralelně začala modifikovat rozložení společenských tříd a dala vzniknout algokratům. **Algokracie**,

jakožto nová forma společenské smlouvy, ještě více upevnila vztah mezi informací a kapitálem a ohnula informační prostor ve prospěch informací, které generují zisk. Původní informační a neutrální hodnota informace se monetizovala (zpeněžila).

„... Vystoupili jsme z offlineového informačního prostředí a přestoupili jsme do onlineového informačního prostředí, přičemž pravidla distribuce informací v onlineovém distribučním prostředí už mají jiný hodnotový systém, jehož primární společenskou smlouvou není ústava, ale je vydělávání peněz akcionářům platform...“ (R9)

Experti popisovali hrozby a výhody, které jsou spojené s možností existovat ještě v dalších virtuálních prostředích, které se, jak jsme popisovali výše, stále více propojují a splývají (online existence). Mezi výhody řadili např. možnost vyzkoušet si definovat novou identitu, která není zatížena stigmatem, které je zakoušeno v běžném životě. Příkladem může být např. člověk s tělesným hendikepem, který je v reálné komunikaci s tímto vizuálním znakem svázán. Virtuální prostředí však dovoluje vytvořit podobu našeho já nezatíženého realitou každodennosti (stylizace na sociálních sítích či falešné multiprofil). Koncept já, které vstupuje do kyberprostoru, můžeme považovat za svébytnou entitu. Ta je schopna se oddělit od reálné identity a žít si vlastním životem. S existencí těchto **digitálních identit** jsou spojeny další etické dilemata jako např. kdo má právo s nimi manipulovat. Jedna z expertek uváděla příklad s vlastnictvím účtů na sociálních sítích po smrti vlastníka.

„... Jakkoliv to víceméně byla jako smrt. Tak takhle nějak asi můžou fungovat ty naše digitální profily. Jsou to prostě ty opuštěné facebookové profily. Já sama už mám ve Facebookových přátelích vlastně několik mrtvých lidí. Jo, a dokonce od toho jednoho vlastně chodí notifikace jeho narozenin, protože to nikdo nevyprnul... Možná vznikne nějaká funkce digitálního hrobníka...“ (R6)

Naše digitální identita může být i zneužita, protože je jednoduché informace a vizuální stopy vytrhnout z kontextu a přetvořit v jiný příběh či ideologii (např. nenávislné anonymní komentáře, které z virtuálního prostředí vstupují svojí hrozbou do soukromého sociálního prostoru). Digitální identita je tak v relaci s privátní oblastí našeho života.

„... Etika v komunikaci. To znamená, že nebudu používat velké fráze, které nic moc neznamenají v nějakém post-normalizačním étosu, ale budu dělat to, co říkám, a ne jako vytvářet schisma mezi slovem a realitou... eticky, to znamená, že nedeformuji data proto, abych je lépe prodával...“ (R7)

Experti upozorňovali na **populistický diskurz**, který často cílí a manipuluje s klienty sociálních pracovníků. Polarizační strategie odvrací pozornost od praktik mocenských elit a uskupení. Ve výsledku je často mířený proti vybraným etnickým a sociálním skupinám. V opačném případě se přizívuje na informační či materiální chudobě druhých skrze mnohdy nereálné proklamace. To, co v takovém informačním prostoru vnímáme jako dominantní diskurz je často projevem velice subtilních struktur, takže přicházíme o schopnost vidět celek v jeho určité objektivní struktuře.

„... Došlo k dramatické změně a my s ní musíme udržet krok, aby lidé nezůstali pozadu a nechytli se do pastí toho populistického diskurzu...“ (R3)

Pro sociální práci může být signifikantní, že je tímto diskurzem ohrožována i samotná pozice sociálních pracovníků. Aktérů, kteří denně interagují nebo pomáhají osobám v nouzi či v

těžkých životních podmínkách. Právě tyto marginalizované skupiny jsou však populistickými strategiemi označovány za „parazity“ sociálního státu. Strukturálně nerovné postavení jedinců je utvářeno veřejným diskurzem (např. i ve formě umlčení jejich reprezentantů nebo skrze sdílené normativní představy), který přispívá k identifikaci a re-produkci těchto skupin či jednotlivců. Informační prostor, který obýváme, se stal natolik nepřehledný, že velké narativy populismu sehrávají přetahovanou s fakticistním poznáním.

„... *Veřejný diskurz ovlivňují ti, kteří mají největší prachy. To není demokratické. Vůbec ...*“ (R9)

Signifikantním elementem přítomným ve zkoumané diskurzivní aréně byl element **transformace času**. Ten v našem výkladu představuje poslední element úrovně efektů rozpadu epistemického filtru. Podle expertů nabízí virtuální a digitální prostředí téměř nevyčerpatelné množství stimulů a čas v něm strávený, jako by byl jinak strukturovaný (např. permanentní připojení či pohlcení počítačovou hrou). Když se jedinec poté ocitne mimo tento stimuly saturovaný prostor, může zažívat pocity úzkosti, vyvolávající nutkavou potřebu vrátit se do světa, ve kterém se „něco děje“. Data ukazují, že naše pojetí časovosti výrazně variuje.

„... *Ale je to něco spíše plíživého v tom smyslu, že třeba děti jsou naučené na ten čas z těch počítačových her, který najednou plyne rychleji... Je tam ta ekonomika té pozornosti a projevuje se to například tak, že když se ty děti potom ocitnou v normálním světě, tak se nudí, protože oni získaly... jako ten jejich přirozený čas, je vlastně mnohem rychlejší čas...*“ (R6)

Časoprostorovou proměnu podporuje i výše zmíněný pojem onlife prostředí. Prostředí, které se nedá zřetelně odlišit, stejně jako se často nedá odlišit čas strávený výhradně v online či offline prostředí. Technologie, informační expanze a algoritmy sítí vytvořily mediální ekologii, kterou je skrze jejich dynamiku a propojenost nemožné zastavit, zpomalit nebo každodenně reflektovat.

Úroveň sociálních implikací

Úroveň sociálních implikací zachycuje mechanismy proměny celospolečenského řádu se zaměřením na sociální aspekty bytí. V rámci výše popsáných efektů, které jsou přítomny v diskurzivní aréně rozpadu epistemického filtru, experti zmiňovali řadu nových sociálních dilemat a nerovností. **Nové formy sociálních nerovností** představují osoby či skupiny osob, které podléhají dezinformačním kampaním a nedisponují schopností informační gramotnosti. Technologickým pokrokem jsou nutně prohlubovány i generační propasti, protože každá generace se rodí do diametrálně odlišných technologických možností či komunikačních platforem. Tato diskrepance je propojena s další polarizací společnosti.

„... *My to teď vnímáme skrze tu starší generaci, která není až tak adaptabilní. Ty technologie vtrhly do jejich světa v okamžiku, když oni už ani nemohli je dostatečně přijmout a naučit se v něm existovat ...*“ (R10)

Expertů upozorňovali na skutečnost, že nerovnosti nejsou vytvářeny pouze na základě generačních rozdílů, ale i přístupu k informacím. Informační chudoba omezuje jedince ve schopnosti snadno rozpoznat praktiky, které jej ovládají. Obecně však hovoříme o ztížené situaci identifikovat mocenské praktiky, jichž jsme v informačním prostoru součástí, neboť již nemáme, kam bychom z takového prostoru vystoupili. Snaha o vystoupení z takového prostoru by nutně vedla k izolaci, a tedy k dalším nerovnostem.

„... Facebook je největší říše, která kdy v lidské historii existovala. Když se to přepočítá na počet obyvatel, tak je větší než perská říše...“ (R6)

Nemožnost opustit informační prostor nás nutí k hledání strategií, jak v takovém prostoru se všemi efektivně komunikovat. Experti reflektovali skutečnost, že z důvodu zjednodušení a efektivity vytváříme nové nástroje (například emailová komunikace), které nás částečně pohlcují, omezují a do jisté míry zpětně kontrolují. Následkem toho vyvíjíme nové technologické postupy a další komunikační kanály. To může mít dle expertů negativní konsekvence nejen v rovině osobního či pracovního života, ale také zdravotních rizik, neboť tento stav permanentní roztržité pozornosti vyvolává v těle podobné chemické procesy jako závislost na návykových látkách. Sociální práce se tak ocitá před výzvou intervence v oblasti **závislosti na technologiích** či **preferenci virtuálních interakcí**. Hovoříme tak o nových rizicích, které jsou veřejně tolerovány. Jejich návykovost se přitom považuje za přirozený jev bytí v moderní a pokrokové společnosti.

„... Oni tam vlastně se v tom okamžiku utápí v té virtuální imerzivní realitě. A stávají se od počátku takovými datovými dojnícemi a učí se tam hledat ty velmi rychlé kybercukry, které jim doplňují ten dopamin naprosto falešným způsobem...“ (R10)

Dle expertů se nejedná o nový fenomén. To, co se proměňuje, je sociální norma, v rámci které permanentní připojení přestává být vnímáno jako problém a stává se běžnou součástí recentní povahy práce a proměny vnímání volného času.

„...A někdo by na to mohl dohlédnout, ale vlastně to neudělá nikdo, protože to dělají všichni. Všichni jsou závislí. A všichni si myslí, že jsou důležití a mocní, protože jim pořád chodí nějaké smsky a mmsky a nevím co, a najednou je sociální konsenzus, že je to v pořádku...“ (R7)

Nové formy stále více imerzivní existence v prostoru můžeme sledovat skrze **proměnu kulturních vzorců**, rituálů i vizuálních reprezentací. Změny jsou viditelné například v proměně komunikace, jak bylo diskutováno výše. Dlouhé větné konstrukce nahrazují emotikony či jiné vizuální symboly. Utváří se globální jazykový kód, který překračuje hranice států i kultur a formuje nové kulturní normy. Technologie jsou nejen přítomné v naší každodennosti, ale současně ji výrazně přetváří.

„...Takže, ano pro mě třeba to, co se stalo v posledních sedmi, osmi letech s tou revolucí takzvaných chytrých telefonů, nebo prodloužených mozků, je přesně tohle to. To znamená že tím swipováním, se rozpouští nějaké dopaminy, to už víme, ale to je vlastně jedno... ale zářící obrazovka, rituál a jsem členem komunity a sekundárně jsem členem zmanipulované komunity...“ (R7)

Konstrukce, které vznikají v nových médiích, mají zřetelné implikace v každodenní sociální realitě (např. v podobě xenofobních praktik či vyhrožování). Důsledkem toho, že jsou sociální aktéři diskurzivně vymístěni z prostoru informačního, mohou se cítit ohroženi i v prostoru fyzickém. Pro praxi sociální práce bude poznávání vizuálního a informačního obrazu jednotlivců a sociálních skupin nedílnou součástí holistického přístupu v rámci intervence.

Úroveň výzev a příležitostí pro sociální práci

Poslední úroveň reprezentuje výzvy a příležitosti pro oblast sociální práce. Vstupem informačních organismů, personalizovaných algoritmů či neautentických uživatelů sociálních sítí (tzv. trollové) je nemožné rozpoznávat pravdivost a věrohodnost informace. Zdá se, že chybí nejen **etika informačního prostoru**, ale i autority (lidské či symbolické), které by fakticitu deklarovaly. Experti vyzývali k podpoření diskurzu etiky informačního prostoru, čímž nepřímo označili potenciální novou úlohu sociálně vědních přístupů pro přítomnost i budoucnost.

„...Takže za mě je to nějaká kultivace veřejného prostoru v tom smyslu... jak to říká Kurt Vonnegut, že někdy stačí obyčejná lidská slušnost. Ale aby tahle obyčejná lidská slušnost vlastně byla normou... to není vůbec samozřejmé. Myslím, že to české prostředí je exemplární příklad toho, jak se tahle norma několikrát po sobě úplně rozbila napadř’...“ (R6)

S charakterem diskurzivní arény souvisí hlavní identifikovaný element, který nese apel na **restrukturalizaci informačního prostředí**. Tento element navazuje na etický imperativ hodnoty informací a principy spojené s jejich manipulací. Experti zdůrazňují nutnost reflexe chování lidských, ale i neživých aktérů (např. sociální sítě). Implicitně tak upozorňují na nutnost zaměřit se na nezamýšlené efekty akcelerace informační společnosti a hledání cest znovuoobnovení informační jistoty a sociální pospolitosti. Právě v tomto ohledu sledujeme důležitou roli sociální práce.

Mluvčí na pozadí proměny poznávání v současném globalizovaném světě zdůrazňovali výhodu **multidisciplinarity** a vědní spolupráce. Raději, než úzce separované disciplíny experti upřednostňovali propojování vědeckých poznatků, multioborových týmů a interkulturních spolenectví. Sociální práci je tento přístup blízký. Kosmopolitní sociální věda a vědění jí produkované může lépe nabídnout strategie řešení globálních výzev, kterým neoddiskutovatelně čelíme (např. ekologické či pandemické hrozby). Globální aspekty přináší nové sociální nerovnosti, které se těžko dají predikovat.

„...Mně připadá, že tragédie té naší krize je v tom, že my jsme příliš dlouhou dobu rozvíjeli úzce specializované know-how – vědecké, know-how, v mnoha oborech a ty obory spolu navzájem nekomunikovaly. Ale umělá inteligence tohle všechno propojuje, respektive je schopná si to nastudovat a propojit a my, abychom v souboji s ní a s těma algoritimizovanými platforma obstáli, tak to naše know-how musíme umět taky propojit...“ (R9)

Kosmopolitní či **planetární pojetí péče** se snaží domýšlet důsledky jednání s ohledem na celospolečenské konsekvence a solidaritu. Multidisciplinární týmy sociálních pracovníků mohou lépe zvládat výzvy současnosti. Empatie, lidskost a schopnost naslouchat staví sociální pracovníky v technologickém světě do důležitého společenského postavení.

„...Cestou, jak řešit globální výzvy je podle mě propojování vědeckého poznání, přístupů a perspektiv...“ (R1)

Častým apelem expertů, vedoucím k rekonfiguraci epistemického filtru, bylo znovuoobnovování **sounáležitosti** ve společnosti. Dle nich se jedná o esenciální požadavek pro nastolování rovných příležitostí a odstraňování asymetrických pozic. Požadavek, který má zamezit rozkladu demokratických norem a pro-sociálních narativů. Otázkou dle expertů zůstává, jaké mechanismy obnovy zvolit a je-li to vůbec možné.

„...ta přirozená závislost na těch emocionálních stimulech k ignorantství a uzavírání se před sousedem, vede k rozpadu soudržnosti, a soudržnost je asi nejvyšší hodnota bezpečnostního charakteru, kterou každá populace má ...“ (R9)

Výše artikulované efekty proměny a jejich implikace přináší i mnohé pozitivní aspekty. Experti si všímali těchto **aspektů technologického rozvoje** v sociální oblasti. Data ukazují, že velkou roli mohou hrát i vzdálené online komunity, diskuse a specifické interakce v nich. Jinými slovy, o proměně nemusíme uvažovat jen jako o hrozbě a nadvládě algokracie, ale jako o celospolečenské transformaci, která může nabízet nové pozitivní příležitosti.

Technologie nám zjednodušily propojení, zkrátily vzdálenosti a částečně ulehčily každodenní interakce a rutinní úkoly. Celosvětová konektivita přináší nové formy obohacení z různých kultur, zvyklostí či světových názorů. Technologie zároveň umožňují v sociální práci nácvič specifických a náročných situací v životě člověka (např. ve formě virtuální sociální simulace). To přináší jiný rozměr poznání a naději pro znovubudování epistemických základů v blízké současnosti i vzdálenější budoucnosti. Dokáže-li sociální práce využít těchto pozitivních aspektů, může kultivovat sociální prostor mnohem efektivněji a komplexněji.

„...Tak třeba ta možnost si zažít nějaký útlak, to je obrovský potenciál těch nových pohlcujících technologií...“ (R12)

DISKUZE

V úvodu textu jsme zmiňovali polarizaci na úrovni společnosti, se kterou (sociální) média aktivně pracují. Epistemický filtr se rozpadl natolik, že různé části společnosti obývají různé informační prostory/reality. Lze očekávat, že polarizace bude stále patrnější i na úrovni menších skupin, jako je například rodina, a to (mimo jiné) z důvodu generačního. Nyní se rodí generace tzv. digital natives (Bennett, Maton, 2010; Helsper, 2010) kteří jsou přirozenými obyvateli digitalizovaného a technologického světa (Bickham, 2021). Generace, která nezažila svět bez internetových vyhledávačů a sociálních sítí, bude muset vyjednávat konsensus praktik v informačním prostoru s generací analogovou, která se do jisté míry snaží čerpat z epistémě světa před digitalizací. S tím, jak se bude svět stále více akcelarovat (Rosa, 2015) lze předpokládat prohlubující se názorovou, ideologickou a komunikační propast mezi jednotlivými generacemi či sociálními skupinami. To může vést až k naprosté nemožnosti sdílet společný informační a nutně i celospolečenský sociální prostor (Linnes, Metcalf, 2017). Jinými slovy, neznalost informačních a komunikačních technologií, nakonec může zapříčinit to, že si jednotlivé skupiny nebudou rozumět. Onlife prostředí skrze nové mechanismy a inforgy proměňuje nejen naši percepci reality, ale postupně také naše behaviorální vzory, které se nestálým opakováním upevňují (Cheng et al., 2017). Postfakticitu (Černín, 2019; Kunstová, 2018), deep fake videa (Koopman et al., 2018; Agarwal et al., 2019) či fake news (Quandt et al., 2021) rozměňují to, čemu můžeme věřit a jak můžeme poznávat. Současná epistemická situace se zdá být neřešitelná, vstupem do postfakticity ztratila svoji inherentní možnost chápat sama sebe. Sociální práce se ocitá v prostředí, o kterém jsme uvažovali na začátku naší studie – není zřejmé, kdo je ten, kdo potřebuje pomoci, nejsou viditelné prostředky pro dosažení této pomoci ani zodpovězená otázka, co je oním výsledným dobrem a cílem, ke kterému má sociální práce směřovat. V takové nejistotě je rámec vědění sociální práce oslaben a následně i samotná sociální praxe.

Technologie se staly sociálně akceptovanou skutečností, konstitučním prvkem sociálně konstruované reality (Klein, Kleinman, 2002; Douglas, 2012). Domníváme se, že sociální práce tak bude stále častěji intervenovat v nových formách sociálního vyloučení a digitální

závislosti (Aagaard, 2020). Nová média přinesla fenomén digitálně modifikované reality. Denně jsme skrze sociální a informační platformy vystaveni pečlivě upravenému a selektovanému obsahu, zatímco nefiltrovaná a nevýrazná normálnost každodennosti zůstává skryta. Více času stráveného v prostředí, ve kterém vidíme pouze výsek upravené reality, posouvá chápání normality, která, pokud se liší od naší zkušenosti, může vést až k projevům úzkosti a depresí. Pro sociální práci se tak otevírají nové oblasti působení a možné pomoci. Využijeme-li jazyk metafory, můžeme sociálního pracovníka vidět jako průvodce, který dává sociální rozměr technologicky sycenému světu.

Technologické produkty a obsah na sociálních sítích mají za cíl udržet uživatele připojeného co nejdéle. S rozvojem sociálních sítí byla pro tyto strategie dokonce vytvořena pozice Attention Engineer, který designuje platformy za účelem udržování zpětnovazebné dopaminové smyčky, podněcující emoce (Conger, 2019). Tak, jako se sociální pracovníci a pracovnice zabývali závislostmi na drogách, může být nyní pro sociální práci výzvou závislost na technologiích či cílených únicích do virtuální reality. Pontes, Kuss a Griffiths (2015) se tématem závislosti na internetu a sociálních sítích zabývali z perspektivy klinické psychologie. Vnímají jako největší výzvu nedostatek metodologických nástrojů, jak tuto závislost efektivně měřit a následně adresovat do veřejného prostoru. Taková intervence je limitována sdílenou představou normality.

Na rozdíl od závislosti na konkrétní návykové látce, která je snadno pochopitelná pro svůj okamžitý efekt, je závislost na technologiích daleko hůře identifikovatelná, neboť proměňuje vzorce chování jen velmi pomalu a stává se stále více sociálně akceptovanou normou.

Fenomén *Fear of Missing out, tedy* strach z promeškání v případě nemožnosti kontrolovat digitální prostor, zatím nelze generalizovat, ale rozhodně by neměl být ani podceňován. Jak jsme uvedli výše, společnost, která nezažila éru bez technologií a chápe je jako běžnou součást života, ani nemá možnost vnímat technologie jako problém či druh závislosti (Bickham, 2021).

Pokud však tento narativ obrátíme, tedy že technologie jsou natolik pohlcující, že se plně integrovaly do naší každodennosti, vnímáme potenciál technologického pokroku v oblasti simulované reality, která umožňuje zakoušení různých situací a prostorů pro učení se z nich. V teoretické části jsme upozorňovali na zásadní funkci somaticko-kognitivní zkušenosti, kterou lze částečně přenést skrze virtuální realitu (VR). Rozpad epistemického filtru má za následek fenomény v podobě absence platonistických kategorií, které nám umožňovaly lépe strukturovat okolní svět. To, co zůstalo, je zkušenost s vlastní tělesností. Tím pádem se epistemicky obracíme k rozměru vlastní tělesnosti jako k jednomu ze základních východisek strukturace světa, ve kterém žijeme. Tělo a mysl jsou propojené, emoční zkušenost je somatizována (Lakoff, Johnsons, 1999). Vnímáme potenciál VR jakožto nástroje pro sociální kognici, který zastupuje fyzickou reprezentaci mozek-tělo a umožňuje simulovat různé kognitivní procesy.

Imerzivní platformy, zpřístupnily tuto technologii širší veřejnosti. Možnost proměnlivosti vlastní sebe-prezentace v online prostředí je základním aspektem virtuální identity (avata), do kterého se lze ve VR vtělit. To umožňuje uživatelům měnit vizuální reprezentace sebe sama, měnit prostředí ve kterých pobývají či ostatní osoby, s kterými interagují (výše popsané digitální identity). S pokročilými možnostmi VR, avatar přestává být pouhou uniformou, kterou si můžeme obléct, nýbrž se stává naší sebe-prezentací. Žuromski, Fedyniuk a Marek (2018:2) věří, že skrze (virtuální) setkání s jinakostí lze budovat empatii a altruistické chování. Rozvíjení pozitivních lidských aspektů prostřednictvím technologií a VR pojmenovali odborníci jako tzv. digitální humanismus. Příkladem výzkumu digitálního humanismu v sociální práci je využití VR v otázkách ageismu. Yee a Baielinson (2006; 2007) zkoumali, na kolik avatar ovlivňuje *já* ve fyzickém těle. Cílem výzkumu bylo hledat spojitosti mezi tělesnou zkušeností ve VR, prožitky z

odlišné generační perspektivy a možnosti snižovat negativní stereotypizaci a prekoncepty. Výzkum ukázal, že i v případě krátké imerze do avatara starší osoby se projevuje signifikantní pozitivní vliv v postojích ke starší generaci obecně.

IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI

Polarizace společnosti, o které se v posledních letech hovoří v sociálních vědách, má zřetelně socio-technické zázemí (Bellamy, 2020; Böttcher et al., 2020; Vasal, 2020). Musíme se naučit hledat cesty, jak narušovat filtrační bubliny, o kterých jsme psali v úvodu textu, tak, aby docházelo ke skutečnému sociálnímu dialogu. Problémy, které mohou být s onlife izolací spojené, jsou totiž ekonomicky potenciálně podstatně nákladnější než sociálně intervenční programy. Sociální práce bude muset nově uchopit primární cílové skupiny svých klientů s ohledem na nové formy sociálních nerovností.

Na rozdíl od běžných „problémů“ světa, informační manipulace mají jednu významnou nevýhodu – nejsou snadno viditelné, jejich nástup je postupný, ale dopady mohou být zcela zásadní.

Informační prostor a jeho systematická reflexe se musí stát součástí metodologie nahlížení a rozhodování v současném sociálním prostoru. Hodnotově neukotvené společenství, které je polarizováno vyhrocenou rétorikou založenou na emocích (např. strach), posiluje vlastní privilegovanou identitu na úkor těch tzv. druhých (hovoříme o názorové, materiální, kulturní, etnické či jiné umělé separaci). Namísto společenské soudržnosti tak dochází ke štěpení lidskosti.

To dokládá také bod 8.2 etického kodexu sociálního pracovníka: „*Sociální pracovníci si musí uvědomit, že používání digitálních technologií a sociálních médií může představovat hrozbu pro praxi mnoha etických standardů, včetně, ale nejen, soukromí a důvěrnosti, střetů zájmů, kompetencí a dokumentace, a musí získat potřebné znalosti a dovednosti, aby chránit před neetickými praktikami při používání technologie.*“ (IFSW, 2018). Tématu se věnují ale i studie Reamera (2019), Younga a kol. (2018), DePoye a Gilsona (2021) a dalších. Tyto texty dokládají, že technologie mění způsoby práce sociálního pracovníka, ale i prostředí, ve kterém se nachází a pohybuje. Epistemické změny, na které se zaměřovala naše studie je třeba vážně promýšlet v kontextu reálné praxe; od výše uvedené nutnosti boje s informační chudobou (Strand, Britz, 2018; Demir, 2020), přes postupné proměny etických kodexů (a na ně navázaných změn v přípravě sociálních pracovníků) až po nově reflektované tázání se po cílech intervence ve světě v němž dominuje tekutá modernita před tuhou (Bauman, 2013; Caldwell, Henry, 2020).

Rozpad epistemického filtru má za následek chybějící normativy a kategorie, o které byli jako jednotlivci i společnost zvyklí se opírat. Ztrácíme možnosti, jak kontrolovat naše vědění, které podléhá atribučním chybám, plíživým propagandám, konfirmačnímu zkreslení či cílené mediální kamoufláži. V tomto informačním chaosu nám nezbývá nic jiného než se soustředit na naši zkušenost, která vychází z tělesnosti. Epistemický obrat k rozměrům tělesnosti je cestou pro strukturaci světa, ve kterém žijeme.

„... A já si myslím, že bychom se měli víc zaměřit na nějaké emocionální záležitosti, abychom dokázali prostě být empatičtí k ostatním. Abychom okamžitě nepropadali emocím typu strach a hněv a agresivita vůči něčemu, co se od nás jen trochu odlišuje...“ (R6)

ZÁVĚR

Prostřednictvím situační analýzy jsme byli schopni identifikovat nemateriální elementy (např. algoritmy sociálních sítí), které významně ovlivňují sociální procesy ve společnosti. Posun od

lidských aktérů k technologiím je dystopický ale zároveň realistický. Můžeme předpokládat, že v blízké budoucnosti budou muset sociálně vědci výzkumníci mnohem častěji pracovat s přítomností technologií v každodennosti. To přináší řadu etických, sociálních a vědních dilemat. Jejich přítomnost totiž vytváří nové formy sociálních nespravedlností a rozložení společenských vrstev (např. nově působící algokratické). Situační epistemologie nám umožňuje širší pohled na sociální pole, ve kterém symbolicky dochází k bojům o kapitály. Jednotlivé případy (tradiční pojetí případové práce) totiž neexistují ve vzduchoprázdnu, ale jsou protkány sítí dalších významů, kontextů a aktérů.

Z dat je zřejmé, že bez morální proměny sociálního prostoru není ryze technologická transformace společnosti možná. Etika, jako morální integrita bude hrát v měnícím se světě zásadní roli. Technologie, přístup, inovace – to vše mění sociální klima a často nepříliš jasně viditelným způsobem. Předložená reflexe ukazuje, že technologické změny zdůrazňují kontrasty a hranice mezi sociálními skupinami a nově vytlačují některé skupiny či jednotlivce na okraj sociálního pole.

Z výpovědí expertů vyplývá, že sociální práce stojí před celou řadou výzev a částečně nových sociálních diagnóz. Kolaps epistemického filtru vytváří nové sociální skutečnosti a typizace, které musí být reflektovány vzhledem k prostoru, ve kterém vznikají. V tomto ohledu se spolu s Nečasovou (2020) přikláníme ke Globální definici sociální práce zaměřené na různé formy oprese a nutnosti kolektivní sítě participujících aktérů (multioborovost).

POUŽITÉ ZDROJE

AAGAARD, J. 2020. Beyond the Rhetoric of Tech Addiction: Why We Should Be Discussing Tech Habits Instead (and How). *Phenomenology and Cognitive Sciences*, 20(3), 559–572. DOI: 10.1007/s11097-020-09669-z

AGARWAL, S. et al. 2019. Protecting World Leaders Against Deep Fakes [online]. In: *Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR) Workshops, 2019*. Long Beach: Computer Vision Foundation, 38–45. [26. 2. 2021]. Dostupné z: https://openaccess.thecvf.com/content_CVPRW_2019/papers/Media%20Forensics/Agarwal_Protecting_World_Leaders_Against_Deep_Fakes_CVPRW_2019_paper.pdf

AHMAD, F., WIDEN, G., HUVILA, I. 2020. The Impact of Workplace Information Literacy on Organizational Innovation: An Empirical Study. *International Journal of Information Management*, 51, 102041.

ATIF, Y., CHOU, C. 2018. Digital Citizenship: Innovations in Education, Practice, and Pedagogy. *Journal of Educational Technology & Society* [online]. 21(1), 152–154. [26. 2. 2021]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/26273876>

BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. London: Palgrave Macmillan.

BAUMAN, Z. 2013. *Liquid Modernity*. New York: John Wiley & Sons.

BELLAMY, J. 2020. *Climate Change Disinformation and Polarization in Canadian Society* [online]. Peterborough: North American and Arctic Defence and Security Network. [29. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2020/12/20-dec-Bellamy-Disinformation.pdf>

BENNETT, S., MATON, K. 2010. Beyond the ‘Digital Natives’ Debate: Towards a More Nuanced Understanding of Students' Technology Experiences. *Journal of computer assisted learning*, 26(5), 321–331. DOI: 10.1111/j.1365-2729.2010.00360.x

- BENSON, D. 2019. *An Epistemic Theory of Deliberative Democracy*. Manchester: The University of Manchester.
- BICKHAM, D. S. 2021. Current Research and Viewpoints on Internet Addiction in Adolescents. *Current Pediatrics Reports*, 9, 1–10. DOI: 10.1007/s40124-020-00236-3
- BILIC, P. 2016. Search Algorithms, Hidden Labour and Information Control. *Big Data & Society*, 1–9. DOI: 10.1177/2053951716652159
- BOZDAG, E., VAN DEN HOVEN, J. 2015. Breaking the Filter Bubble: Democracy and Design. *Ethics and Information Technology*, 17, 249–265. DOI: 10.1007/s10676-015-9380-y
- BÖTTCHER, L. et al. 2020. Competing Activists—Political Polarization. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 545. DOI: 10.1016/j.physa.2019.123713
- BRIDLE, J. 2018. *New Dark Age: Technology and the End of the Future*. London: Verso Books.
- CALDWELL, M., HENRY, P. C. 2020. The Continuing Significance of Social Structure in Liquid Modernity. *Marketing Theory*, 20(4), 547–572.
- CAMILING, M. K. S. 2019. eHealth Literacy of High School Students in the Philippines. *IAFOR Journal of Education*, 7(2), 69–87.
- CHARMAZ, K. 2000. Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods. In: DENZIN, N., LINCOLN, Y. S. *Handbook of Qualitative Research*. (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage, 509–536.
- CHATMAN, E. A. 1996. The Impoverished Life-World of Outsiders. *Journal of the American Society for Information Science*, 47(3), 193–206.
- CINELLI, M. et al. 2011. The Echo Chamber Effect on Social Media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9). DOI: 10.1073/pnas.2023301118
- CLARKE, A. 2005. *Situational Analysis: Grounded Theory After the Postmodern Turn*. California: Sage.
- CLARKE, A., FRIESE, C., WASHBURN, R. (Eds.). 2016. *Situational Analysis: Grounded Theory After the Interpretative Turn*. London: Left Coast Press.
- CONGER, J. Z. 2019. *Attention Engineering: What it is, How it is Used, and Why Warfighters Need it* [online]. Over the Horizon Method. [5. 3. 2020]. Dostupné z: <https://othjournal.com/2019/01/09/attention-engineering-what-it-is-how-it-is-used-and-why-warfighters-need-it/>
- CRAWFORD, M. M., WIGHT, G. 2016. Delphi Method. In: BALAKRISHNAN, T., EVERITT, B., PIEGORSCH, W., RUGGERI, F., TEUGELS, J. L. (Eds.). *Wiley StatsRef: Statistics Reference Online*. Hoboken: John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9781118445112.stat07879
- ČERNÍN, D. 2019. Role historie v době post-faktické. *Časopis pro současnou filosofii*, 11(1), 116–140. DOI: 10.26806/fd.v11i1.302
- DANAHER, J., NYHOLM, S. 2019. The Ethics of Algorithmic Outsourcing in Everyday Life. *AI and Ethics* 1(1), 227–237. DOI: 10.1007/s43681-020-00028-x
- DEMIR, G. 2020. Democratic and Educational Background of Information Poverty: The Case of Turkey. *Journal of Contemporary Issues in Education*, 15(1), 65–80.

- DEPOY, E., GILSON, S. F. 2021. Digital Juncture: A Model for Social Work Ethics and Practice. In: ÖZSUNGUR, F (Ed.). *Handbook of Research on Policies, Protocols, and Practices for Social Work in the Digital World*. Hershey: IGI Global, 1–18.
- DERVIN, B. 1994. Information↔ Democracy: An Examination of Underlying Assumptions. *Journal of the American Society for Information Science*, 45(6), 369–385.
- DOUGLAS, D. G. 2012. *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology*. Massachusetts: MIT press.
- DUBOIS, E., BLANK, G. 2018. The Echo Chamber is Overstated: the Moderating Effect of Political Interest and Diverse Media. *Information, Communication & Society*, 21(5), 729–745. DOI: 10.1080/1369118X.2018.1428656
- EGRI-NAGY, A., TÖRMÄNEN, A. 2020. Derived Metrics for the Game of Go-Intrinsic Network Strength Assessment and Cheat-Detection. In: *Eighth International Symposium on Computing and Networking (CANDAR)*. Okinawa: CANDAR, 9–18. DOI: 10.1109/CANDAR51075.2020.00010
- ENRIQUEZ, J. 2020. *Right/Wrong: How Technology Transforms Our Ethic*. Massachusetts: The MIT Press.
- FLORIDI, L. 2019. *The Logic of Information: A Theory of Philosophy as Conceptual Design*. Oxford: Oxford University Press.
- FLORIDI, L. 2015. *The Onlife Manifesto: Being Human in a Hyperconnected Era*. Basingstoke: Springer Nature.
- FLORIDI, L. 2014. *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press.
- FRAILLON, J., AINLEY, J., SCHULZ, W., FRIEDMAN, T., DUCKWORTH, D. 2020. *Preparing for Life in a Digital World: IEA International Computer and Information Literacy Study 2018 International Report*. New York: Springer Nature, 297.
- HAIDER, J., BAWDEN, D. 2007. Conceptions of “Information Poverty” in LIS: a Discourse Analysis. *Journal of Documentation*, 63(4), 524–557.
- HEIDEGGER, M. 2018. *Bytí a čas*. Nové Město: Oikoymenh.
- HELSPER, E. J., EYNON, R. 2010. Digital Natives: Where is the Evidence? *British Educational Research Journal*, 36(3), 503–520. DOI: 10.1080/01411920902989227
- HJØRLAND, B., ALBRECHTSEN, H. 1995. Toward a New Horizon in Information Science: Domain-Analysis. *Journal of the American Society for Information Science*, 46(6), 400–425.
- HUVILA, I. 2009. Analytical Information Horizon Maps. *Library & Information Science Research*, 31(1), 18–28. DOI: 10.1016/j.lisr.2008.06.005
- IFSW. 2018. *Prohlášení o etických zásadách globální sociální práce* [online]. Rheinfelden: International Federation of Social Workers. [5. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- JACOBS, N. 2020. A Moral Obligation to Proper Experimentation: Research Ethics as Epistemic Filter in the Aftermath of World War II. *The University of Chicago Press Journals*, 111(4), 759–780. DOI: 10.1086/712205
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: GAUDEAMUS.

- JARVIS, P. 2009. *The Routledge International Handbook of Lifelong Learning*. London: Routledge.
- JARVIS, P. 2007. Globalization, *Lifelong Learning and the Learning Society: Sociological Perspectives*. London: Routledge.
- KALENDA, J. 2016. Prozatím nevyužitá šance: situační analýza v pedagogickém výzkumu. *Pedagogická orientace*, 26(3), 457–481. DOI: 10.5817/PedOr2016-3-457
- KARDIASMENOS, H. 2018. What is Your Online Persona? Digital Citizenship for Teachers. *Education Technology Solutions* [online]. 83, 32–34. [4. 3. 2020]. Dostupné z: <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/informit.854910744838534>
- KLEIN, H. K., KLEINMAN, D. L. 2002. The Social Construction of Technology: Structural Considerations. *Science, Technology, & Human Values*, 27(1), 28–52. DOI: 10.1177/016224390202700102
- KOOPMAN, M., RODRIGUEZ, A., GERADTS, Z. 2018. Detection of Deepfake Video Manipulation. *IMVIP* [online]. 133–136. [8. 4. 2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/329814168_Detection_of_Deepfake_Video_Manipulation
- KUNSTOVÁ, Z. 2018. Tvář v postfaktické společnosti. *PAIDEIA: PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY* [online]. 15(4). [8. 4. 2020]. Dostupné z: <https://ojs.cuni.cz/paideia/article/download/1510/1090/6998>
- LASONEN-AARNIO, M. 2019. Guidance, Epistemic Filters, and Non-accidental Ought-doing. *Philosophical Issues*, 29(1), 172–183. DOI: 10.1111/phis.12166
- LAKOFF, G. 2006. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M. 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- LINNES, C., METCALF, B. 2017. iGeneration And Their Acceptance of Technology. *International Journal of Management & Information Systems*, 21(2), 11–26. DOI: 10.19030/ijmis.v21i2.10073
- MOZOROV, E. 2014. *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism*. New York: Public Affairs.
- NEČASOVÁ, M. 2020. Přístupy sociálních pracovníků ke strategickým dilematům ve světle Globální definice sociální práce. *Sociální práce / Sociálna práca*, 20(5), 1–56.
- NISHIKAWA, T., IZUTA, G. 2019. The Information Technology Literacy Level of Newly Enrolled Female College Students in Japan. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(1), 1–10. DOI: 10.18510/hssr.2019.711
- NORRIS, P. 2001. *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OYEDIRAN-TIDINGS, S., ONDARI-OKEMWA, E., NEKHWEVHA, F. 2019. Information Needs and Constraints of Access to Educational Information in the Fort Beaufort Education District. *South African Journal of Education*, 39(1). DOI: 10.15700/saje.v39ns2a1652
- PERRYMAN, C. 2016. Evaluation of Self-Ratings for Health Information Behaviour Skills Requires More Heterogeneous Sample, but Finds That Public Library Print Collections and

Health Information Literacy of Librarians Needs Improvement. *Evidence Based Library and Information Practice*, 11(1), 82–84.

PONTES, H., KUSS D., GRIFFITHS, M. 2015. Clinical Psychology of Internet Addiction: a Review of Its Conceptualization, Prevalence, Neuronal Processes, and Implications for Treatment. *Neuroscience and Neuroeconomics*, 4, 11–23. DOI: doi.org/10.2147/NAN.S60982

QUANDT, T., FRISCHLICH, L., BOBERG, S. et al. 2021. Fake News. In: VOS, T. P., HANUSCH, F., DIMITRAKOPOULOU, D., GEERTSEMA-SLIGH, M., SEHL, A. (Eds.). *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. New York: John Wiley & Sons, 1–6. DOI: 10.1002/9781118841570.iejs0128

REAMER, F. G. 2019. Social Work Education in a Digital World: Technology Standards for Education and Practice. *Journal of Social Work Education*, 55(3), 420–432.

REAMER, F. G. 2013. *Social Work Values and Ethics*. New York: Columbia University Press.

ROSA, H. 2015. *Social Acceleration: A New Theory of Modernity (New Directions in Critical Theory)*. Columbia: Columbia University Press.

STRAND, K. J., BRITZ, J. 2018. The Evolving Role of Public Libraries in South Africa in Addressing Information Poverty: A Historical Context. *Library Management*, 39(6-7), 364–374.

STRAUSS, A. L., CORBIN, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Sdružení podané ruce.

SUDDABY, R. 2006. What Grounded Theory Is Not. *Academy of Management Journal*, 49(4), 633–642. DOI: 10.5465/amj.2006.22083020

THEIS, T. N., WONG, H. S. 2017. The End of Moore's Law: A New Beginning for Information Technology. *Computing in Science & Engineering*, 19(2), 41–50. DOI: 10.1109/MCSE.2017.29

VASAL, D. 2020. A Simple Model of Social Interaction and Polarization. *Computing in Science & Engineering*, 19(2), 41–50. DOI: 10.1109/MCSE.2017.29

VEENKER, H., PAANS, W. 2016. A Dynamic Approach to Communication in Health Literacy Education. *BMC Medical Education*, 16(1), 1–12. DOI: 10.1186/s12909-016-0785-z.

WARK, M. 2015. *The Vectoralist Class* [online]. E-flux. [20. 3. 2021]. Dostupné z: <http://supercommunity.e-flux.com/texts/the-vectoralist-class/>

YEE, N., BAIENSON, J. 2007. The Proteus Effect: The Effect of Transformed Self-Representation on Behavior. *Human Communication Research*, 33, 271–290. Dostupné z: <https://vhil.stanford.edu/mm/2007/yee-proteus-effect.pdf>

YEE, N., BAIENSON, J. 2006. Walk a Mile in Digital Shoes: The Impact of Embodied Perspective-Taking on The Reduction of Negative Stereotyping in Immersive Virtual Environments [online]. In: *Proceedings of PRESENCE 2006: The 9th Annual International Workshop on Presence, August 24 – 26*. Cleveland: Stanford University, 1–9. [8. 4. 2021]. Dostupné z: <https://vhil.stanford.edu/mm/2006/yee-digital-shoes.pdf>

YOUNG, J. A., MCLEOD, D. A., BRADY, S. R. 2018. The Ethics Challenge: 21st Century Social Work Education, Social Media, and Digital Literacies. *The Journal of Social Work Values and Ethics*, 15(1), 13–22.

ZUBOFF, S. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

ŻUROMSKI, D., FEDYNIUK, A., MAREK, M. 2018. Can New Technologies Make Us More Human? An Inquiry on VR Technologies in Social Cognition. *Frontiers in Psychology*, 9. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.00705